

Beata Lorens

Uniwersytet Rzeszowski, Polska

MUZYKA INSTRUMENTALNA W CERKWIACH BAZYLIAŃSKICH W GALICJI (DO 1882 ROKU)

W artykule podjęto rozważania nad stosowaniem muzyki instrumentalnej w cerkwiach bazylikańskich na terenie Galicji. Odnotowano obecność organów i instrumentów muzycznych w dwóch świątyniach zakonnych na tym terenie – w Hoszowie i Buczaczu. Ich wprowadzenie nastąpiło jeszcze w II połowie XVIII wieku. Wydaje się, że powodem ich używania w Hoszowie był rozwój kultu maryjnego przyciągający ludność obu obrządków katolickich. Z kolei na obecność organów i instrumentów muzycznych w cerkwi w Buczaczu miała wpływ wola Mikołaja Bazylego Potockiego wyrażona przy okazji ufundowania szkoły dla młodzieży świeckiej przy tamtejszym klasztorze. Ponadto w archimandrii w Uniowie do 1790 roku działała kapela utrzymywana przez bazylianów, zaś w Krystynopolu wykorzystywano muzykę instrumentalną podczas procesji. Trend związany z zainteresowaniem Cerkwi muzyką instrumentalną wydaje się kończyć na początku lat 30. XIX wieku, kiedy w eparchii przemyskiej nastąpiło odnowienie tradycji śpiewu cerkiewnego przez biskupa greckokatolickiego Jana Śnigurskiego.

Słowa kluczowe: bazylianie, muzyka, organy, instrumenty muzyczne, Galicja

Bazylianie pod koniec XVIII i na początku XIX wieku byli jedynym męskim zgromadzeniem zakonnym działającym w ramach Cerkwi unickiej w Rzeczypospolitej. Ich placówki usytuowane były na wschodnich ziemiach Rzeczypospolitej. Mimo tradycji mniszej z czasów prawosławnych po reformach metropolity Józefa Welamina Rutskiego przeprowadzonych w Wilnie w pierwszym dwudziestolecu XVII wieku zakon upodobił się, zwłaszcza w kontekście działalności, do łacińskich zakonów kleryckich, stąd niekiedy bazylianów nazywa się „jezuitami Wschodu”.

Po I rozbiorze Polski w 1772 roku w granicach zajętych przez Austrię znalazło się 36 klasztorów i 4 rezydencje bazylikańskie, ale w wyniku akcji kasacyjnej podjętej przez cesarza Józefa II w latach 80. XVIII wieku i kontynuowanej przez jego następców ostatecznie pozostało 14 klasztorów. W latach 20. XIX wieku funkcjonowało 6 klasztorów bazylikańskich w unickiej diecezji przemyskiej (Dobromil, Drohobycz, Krechów, Krystynopol, Ławrów, Żółkiew) i 8 – w lwowskiej (Buczacz, Hoszów, Krasnopuszcza, Lwów, Podhorce, Pohonia, Ułaszówce, Złoczów). Tworzyły one galicyjską prowincję pw. Zbawiciela. Bazylianie prowadzi-

li działalność duszpasterską i edukacyjną, bo przy ich klasztorach prowadzono szkoły – kolegia, a potem gimnazja i szkoły główne. Opiekowali się sanktuariami powstałymi przy niektórych cerkwiach bazylianskich, rozwijając pobożność wiernych poprzez różnorakie formy nabożeństw. Działalność duszpasterska w parafiach zakonnych była o wiele bogatsza niż w cerkwiach prowadzonych przez duchowieństwo diecezjalne ze względu na większą liczbę nabożeństw liturgicznych i paraliturgicznych. Oprócz Służby Bożej odprawiano nieszpory, śpiewano litanie i hymny¹.

W teologii i tradycji chrześcijańskiego Wschodu istotą muzyki cerkiewnej jest muzyka wokalna. Zasada ta wynikała z ascetyzmu i supremacji słowa, które miało kształcić odpowiednią duchowość i pobożność wiernych. Zadaniem muzyki cerkiewnej było zatem uwypuklanie tekstów liturgicznych, stąd słowo i muzyka musiały tworzyć spójną całość. Początkowo śpiew liturgiczny wykonywany był monodycznie. W XVII wieku Cerkiew wprowadziła do liturgii śpiew wielogłosowy, przy czym kontakt z tego typu śpiewem na terenach wschodniosłowiańskich miał miejsce już w XII wieku. Dla ziem ruskich Rzeczypospolitej charakterystycznym śpiewem wielogłosowym (polifonicznym) był śpiew partesny (partesowy), który łączył tradycje muzyczne Wschodu z elementami kultury muzycznej Zachodu².

Muzyka instrumentalna, aczkolwiek obca tradycji cerkiewnej, również znalazła drogę do ośrodków monastycznych położonych na terenie I Rzeczypospolitej, zwłaszcza po reformie bazylianskiej przeprowadzonej przez Rutskiego na początku XVII wieku. Na początku następnego stulecia przy monasterze Trójcy Świętej w Wilnie funkcjonowała kapela wraz z bursą muzyczną, w której uczono gry na różnych instrumentach. Podczas kongregacji bazylianskiej w Białej w 1709 roku władze bazylianskie zalecały utrzymywanie przy monasterze w Wilnie kapeli, „z której znaczny idzie klasztorowi pożytek”, najpewniej finansowy³. W 1774 roku instrumentarium kapeli bazylianów wileńskich składało się 57 starszych i nowych instrumentów: skrzypiec, altówek, basetli, trąb, waltorni, puzonów, obojów, fletów. Wśród zgromadzonych partytur dominowały utwory religijne zwią-

¹ B. Lorens, *Bazylianie prowincji koronnej w latach 1743–1780*, Rzeszów 2014, s. 245; I. Патрило, *Нарис історії галицької провінції ЧСБВ* [w:] *Нарис історії Василянського Чину святого Йосафата* (Analecta OSBM, series II, sectio I, vol. XLVIII), Рим 1992, s. 316.

² W. Wołosz, *Wschodniosłowiańscy kompozytorzy muzyki cerkiewnej od XVII do I. połowy XX wieku i obecność ich utworów w nabożeństwach PAKP*, Warszawa 2005, s. 10–14; L. Mazepa, *Życie muzyczne dawnego Lwowa (XIII–XVII wiek)* [w:] *Musica Galiciana*, t. I: *Kultura muzyczna Galicji w kontekście stosunków polsko-ukraińskich (od doby piastowskiej do roku 1945)*, red. L. Mazepa, Rzeszów 1997, s. 17–19; B. Lorens, *Muzyka w działalności duszpasterskiej bazylianów w Rzeczypospolitej w XVIII wieku*, „Muzyka” 2019, t. 64, nr 2, s. 50.

³ *Археографическій зборникъ документовъ относящихся къ історіи северо-западной Руси издаваемый при управленіи Виленскаго Учебнаго Округа*, т. XII, Вильна 1900, s. 161.

zane z zachodnią kulturą muzyczną, m.in. utwory niemieckich benedyktynów Lamberta Krausa i Gregora Schreyera, Nonnosiusa Madlsedera, Isfrida Kaysera, Friedricha Hartmanna Grafa lub jego brata Christiana Ernsta Grafa oraz włoskiego kompozytora Giovanniego Battisty Pergolesiego⁴.

Proces wprowadzania instrumentów muzycznych do cerkwi zintensyfikowano pod wpływem reform synodu zamojskiego w 1720 roku. Pojawienie się w świątyniach unickich organów bardzo często interpretowano jako przejaw latynizacji Cerkwi. Bazylianie byli prekursorami, jeśli chodzi o wprowadzanie muzyki organowej do liturgii. Warto jednak zauważyć, że towarzyszyła ona sytuacjom wyjątkowym, związanym z wydarzeniami, w których udział brali wierni różnych obrządków. W codziennym funkcjonowaniu społeczności zakonnej muzyka instrumentalna praktycznie nie występowała. W II połowie XVIII wieku organy występowały w co najmniej 10 cerkwiach bazyliańskich, położonych głównie na terenie ziem litewsko-białoruskich i na Wołyniu. Były to z reguły instrumenty określane jako pozytyw lub „małe” organy o kilkunastu głosach (od 10 do 17)⁵.

Informacje o używaniu organów w cerkwiach greckokatolickich w Galicji są dość rzadkie. Autor książki o organach we Lwowie i na terenie Galicji, Serhij Kaliberda, właściwie nie poruszał kwestii montowania organów w cerkwiach greckokatolickich, skupiając się na kościołach rzymskokatolickich, świątyniach ormiańskich i protestanckich⁶. Wymienił zaledwie jeden taki przykład – cerkiew św. Jana we wsi Hławcze w dekanacie trembowelskim, gdzie przed 1880 rokiem zamontowano organy⁷. Drugim przykładem wskazanym przez niego, ale nie w książce, a na stronie internetowej, miała być cerkiew w Probużnej koło Tarnopola⁸. O zamontowaniu organów w cerkwi greckokatolickiej w Brodach pisał z kolei Maciej Babnis⁹.

Jeśli chodzi o cerkwie bazyliańskie położone na terenie Galicji, to informacje o zainstalowanych w nich organach dotyczyły Buczacza i Hoszowa. W cerkwi monasterskiej pw. Podwyższenia Krzyża Świętego w Buczaczu organy

⁴ M. Nikolajew, *Drukarnia klasztoru św. Trójcy w Wilnie w świetle nowych dokumentów archiwalnych* [w:] *Książka ponad podziałami*, red. A. Krawczyk, Lublin 2007, s. 178–181; B. Lorens, *Muzyka w działalności...*, s. 54–55.

⁵ B. Lorens, *Muzyka w działalności...*, s. 63–64. W II połowie XVIII w. organy odnotowano w cerkwiach bazyliańskich w Borunach, Brześciu Litewskim, Dermaniu, Poddębcach, Supraślu, Torokaniach, Zahorowie, Zahajcach Małych, Zamościu, Żyrowicach.

⁶ C. Каліберда, *Органи Львова і Галичини: історія та сучасність*, Львів 2014, s. 19; Rec. M. Piekarski, *Fakty i mity o organach i muzyce organowej Lwowa i Galicji*, „Pro Musica Sacra” 2015, nr 13, s. 239–248.

⁷ C. Каліберда, *Органи Львова...*, s. 298; M. Babnis, *Kultura organowa Galicji ze szczególnym uwzględnieniem działalności organmistrza lwowskiego Jana Śliwińskiego*, Słupsk 2012, s. 461.

⁸ M. Babnis, *Kultura organowa...*, s. 60.

⁹ *Ibidem*.

miały się pojawić wskutek fundacji starosty kaniowskiego Mikołaja Bazylego Potockiego, który już w 1754 roku nakazywał, aby bazylianie utrzymywali organistę, który ma „mszę jedną grywać”¹⁰, jednak w znanych mi inwentarzach cerkwi wzmianki o organach pojawiały się dopiero w XIX wieku. Wymieniano je w 1819 roku, zaś bardziej szczegółowy opis pochodził z 1840 roku. Był to pozytyw sześciogłosowy z 45 piszczałkami, o wartości 50 florenów¹¹. Głównym zadaniem buczackich bazylianów było prowadzenie kolegium, a w czasach galicyjskich szkoły głównej i gimnazjum dla młodzieży świeckiej. Wśród uczniów dominowali przedstawiciele obrządku rzymskokatolickiego i być może ich obecność skłoniła zakonników do zamontowania w cerkwi organów. Warto też zaznaczyć, że do 1782 roku monaster w Buczaczu przynależał do bazyliańskiej prowincji litewskiej i przebywali w nim zakonnicy znacznie bardziej oswojeni z kulturą zachodnią niż dłużej związani z tradycją wschodnią profesji z południowo-wschodnich krańców Rzeczypospolitej. W dokumentach klasztornych nie zapisano, aby na utrzymaniu zakonników pozostawał organista. Być może przy okazji nabożeństw gromadzących ludność obu obrządków katolickich lub uroczystości szkolnych zapraszano organistę pracującego w świątyniach rzymskokatolickich w mieście.

Drugim bazyliańskim klasztorem galicyjskim, w którego cerkwi odnotowano obecność organów, był monaster w Hoszowie w powiecie dolińskim. W tamtejszej cerkwi pw. Trójcy Świętej i Przemienienia Pańskiego przechowywano ikonę Matki Bożej, kopię Obrazu Częstochowskiego, podarowaną bazylianom hoszowskim w 1737 roku przez Mikołaja Hoszowskiego i otoczoną kultem jako cudowna. Wzgórze, na którym stały cerkiew i klasztor, nazywano Jasną Górą. Organy znajdowały się prawdopodobnie już w drewnianej świątyni funkcjonującej w II połowie XVIII i na początku XIX wieku. Później ulokowano je w murowanej cerkwi w Hoszowie, wzniesionej w latach 1834–1842 dzięki staraniom ihumena monasteru, o. Juliana Mokrzyckiego. Ich muzyka towarzyszyła nabożeństwom odprawianym często w ciągu dnia zamiast tradycyjnego śpiewu¹².

W inwentarzu cerkwi i monasteru bazyliańskiego w Hoszowie z 1847 roku zapisano, iż był to „organ czyli raczej pozytywa stara zdezelowana, ma 7 mutacji

¹⁰ Lwowska Narodowa Naukowa Biblioteka im. W Stefanyka (dalej: LNNB), Dział Rękopisów, f. 3, od. zb. 663/1 – Przywilej Mikołaja Potockiego dla monasteru w Buczaczu, k. 10; Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu (dalej: Oss.), Dział Rękopisów, akc. 62/89 – Acta Scholarum Buczacensium a primo Lapide Erectarum... 1754, b.p.

¹¹ Centralne Państwowe Archiwum Historyczne Ukrainy we Lwowie (dalej: CPAH), f. 146, op. 20a, sp. 122 – Inwentarzowy opis majątku monasteru bazyliańskiego w Buczaczu 1840, k. 4v.

¹² Б. Площинский, *Монастырь Чина св. Василия Великого на Ясной Горь въ Гошевь съ чудотворною иконою пресв. Богородицы сливущей чудвсами*, Львовъ 1878, s. 6–7; B. Lorens, *Monaster bazyliański w Hoszowie w XVIII wieku*, „Карпати. Людина Етнос Цивілізація” 2016, nr 6, s. 20.

4 1/2 octaw, bez pedału z dwoma miechami”¹³. W 1828 roku instrument ten był naprawiany, za co bazylianie zapłacili 80 florenów¹⁴.

Opis z 1847 roku wskazuje na używanie instrumentu już dużo wcześniej i rzeczywiście w latach 80. XVIII wieku pojawiały się wzmianki o utrzymywaniu w klasztorze organisty¹⁵. Sami bazylianie bardzo rzadko pełnili obowiązki organistów. W źródłach zachowała się informacja o tylko jednym organiście – bazylianie w prowincji koronnej, Marcinie Jasińskim (1743–1814), który przebywał w monasterze hoszowskim w latach 1773–1777. Być może już wówczas grał na organach w cerkwi bazylianskiej. Jasiński urodził się jako Michał, syn Prokopa i Anny Jasińskich, we wsi Witwica w powiecie żydaczowskim. Wstąpił do nowicjatu bazylianskiego w Poczajowie w 1763 roku. W następnym roku złożył śluby zakonne, zaś w 1776 roku otrzymał święcenia kapłańskie. W trakcie swej posługi zakonnej pełnił funkcje zakrystiana, parocha, misjonarza oraz organisty¹⁶.

W 1828 roku organistą w Hoszowie był Leon Kowalski, który za roczną pracę otrzymywał 50 florenów¹⁷. W 1853 roku obowiązki organisty pełnił Maksymilian Balko¹⁸. Przebywał on w Hoszowie w latach 1851–1855 wraz z żoną Elżbietą. W tym czasie urodziło im się dwóch synów – Jan i Konstanty. Maksymilian Balko zmarł w Hoszowie na tyfus 26 listopada 1855 roku w wieku 33 lat¹⁹.

O zatrudnianiu organisty wspominały również dokumenty klasztoru bazylianskiego w Krystynopolu. W 1821 roku bazylianie z Krystynopola opłacali organistę z kościoła bernardynów, który przychodził do ich cerkwi śpiewać, za co płacili mu 24 krajcarów. W 1822 roku pisano o zapłacie (1 floren) dla organisty Kowalskiego, a więc być może to on przychodził z tą usługą na pomoc bazylianom. Z tekstu nie wynika jednak, aby grał w cerkwi na organach²⁰.

O istnieniu organów w cerkwi katedralnej św. Jerzego we Lwowie w połowie XVIII wieku pisał ks. Dariusz Ciołka, powołując się na ustalenia prof. Wołody-

¹³ CPAH, f. 684, op. 1, sp. 1246 – Inwentarz majątku ruchomego i nieruchomego monasteru 1847, k. 2v.

¹⁴ CPAH, f. 684, op. 1, sp. 1276 – Dziennik rejestracji przybytków i wydatków monasteru w Hoszowie w 1828 r., k. 5v–6.

¹⁵ CPAH, f. 684, op. 1, sp. 1273 – Rejestr dochodów i wydatków monasteru za 1790, k. 7v.

¹⁶ LNNB, f. 3, od. zb. 436 – *Catalogus Alphabeticus Patrum et Fratrum... 1766*, k. 6; Ю. Стецик, *Насельники Гошівського монастиря (1773–1779 рр): просопографічне дослідження*, „Карпати. Людина Етнос Цивілізація” 2017–2018, nr 7–8, s. 130, 136–137.

¹⁷ CPAH, f. 684, op. 1, sp. 1276, k. 5v–6.

¹⁸ CPAH, f. 684, op. 1, sp. 1264 – Materiały zawierające umowy dzierżawne 1852–1877, k. 1. Maksymilian Balko podpisywał się na umowach zawieranych przez klasztor obok ihumena i wika-rego monasteru jako „organista”.

¹⁹ CPAH, f. 201, op. 4a, sp. 1093 – Księga metrykalna gr. kat. parafii Hoszów 1844–1855, k. 76, 93, 99, 109, 109v. W aktach metrykalnych Maksymilian Balko nazywany był „dirigens chori”, „cantor monasterii OSBM”.

²⁰ CPAH, f. 684, op. 1, sp. 3094, k. 40v.

mira Aleksandrowycza²¹. Znale mi wizytacje monasteru i cerkwi swiętojurskiej we Lwowie nie potwierdzały tej informacji. Również Iwan Kuzminskyj twierdził, że już w latach 60. XVIII wieku w cerkwi katedralnej św. Jerzego zamontowano organy²². Swą opinie opierał na informacji przekazanej przez Aleksandrowycza i Petra Ryczkova w monografii o sobornej cerkwi swiętojurskiej we Lwowie²³. Analiza źródeł, na które powołali się ci autorzy, każe jednak zakwestionować tę opinie, wiadomość o organach z 20 sierpnia 1766 roku dotyczyła bowiem kościoła pw. Bożego Ciała we Lwowie, który wówczas na skutek zaproszenia ognia podczas prac malarskich uległ pożarowi²⁴. Znale mi wizytacje monasteru i cerkwi swiętojurskiej we Lwowie z lat 60. i 70. XVIII wieku nie zawierały informacji o funkcjonujących w niej organach²⁵. Również księgi przychodów i wydatków lwowskiej kapeli biskupa Leona Szeptyckiego z tego okresu nie zawierały odniesień do obecności organów w cerkwi²⁶. Być może jednak w późniejszym czasie zainstalowano ten instrument, o organach w swiętojurskiej katedrze we Lwowie w I połowie XIX wieku pisał bowiem Michał Piekarski, powołując się na istnienie repertuaru komponowanego na potrzeby tej świątyni i wykonywanie utworów należących do tradycji Kościoła łacińskiego²⁷. W latach 20. XIX wieku już jednak nie było bazylianów przy cerkwi swiętojurskiej, gdyż na skutek decyzji władz austriackich i grekokatolickiego biskupa lwowskiego zostali przeniesieni w latach 1817–1818 do monasteru św. Onufrego we Lwowie²⁸.

Organów nie odnotowano w wizytacji z I połowy XIX wieku w cerkwi bazylińskiej św. Onufrego we Lwowie²⁹. Babnis i Kaliberda podawali informa-

²¹ D. Ciołka, *Latynizacja Kościoła unickiego w Rzeczypospolitej po synodzie zamojskim*, [Białystok] 2014, s. 210, przyp. 856.

²² I. Kuzminskyi, *Account books of the Musical Chapel of Lviv Uniate Bishop Leon Szeptycki (1760–1779)*, „Kwartalnik Młodych Muzykologów UJ” 2018, nr 3(38), s. 8.

²³ В.С. Александрович, П.А. Ричков, *Собор святого Юра у Львові*, Київ 2008, s. 179. Autorzy podali również błędny rok informacji – 1765. Sami zresztą wyrazili zdziwienie zamontowaniem organów w ciągle budowanej świątyni.

²⁴ LNNB, f. 5, op. 1, od. zb. 2086 – *Annales Leopolienses Monasterii S. Basilii Magni tituli sancti Georgii M. 1763–1771*, k. 9v.

²⁵ CPAH, f. 684, op. 1, sp. 2184 – Historyczna wiadomość, opis nieruchomości i majątku ruchomego monasteru i cerkwi św. Jerzego we Lwowie 1766–1773; sp. 2238 – Inwentarzowy opis cennych przedmiotów cerkwi monasterskiej św. Jerzego we Lwowie 1769–1772.

²⁶ Muzeum Narodowe im. Metropolity Andrzeja Szeptyckiego we Lwowie, Oddział Starodruków i Rękopisów (dalej: MN Lwów), PKJ I – 145, k. 51v–151v; PKJ I – 146, k. 54–130v. Bardzo dziękuję śp. dr. Iwanowi Kuzminskiemu za udostępnienie dokumentów.

²⁷ M. Piekarski, *Muzyka we Lwowie. Od Mozarta do Majerskiego. Kompozytorzy, muzycy, instytucje*, Warszawa 2018, s. 87–88; *idem, Wkład Lwowa w polską muzykę sakralną. Od „Missa Paschalis” Marcina Leopolda po „Stabat Mater” Karola Szymanowskiego* [w:] *Muzyka sakralna w drodze ku Niepodległej*, red. M. Karwaszewska, *Musica Sacra*, t. 14, Gdańsk 2018, s. 65.

²⁸ W. Chotkowski, *Redukcje monasterów bazylińskich w Galicji*, Kraków 1922, s. 76.

²⁹ CPAH, f. 146, op. 20a, sp. 132 – Inwentarz majątku monasteru bazylińskiego św. Onufrego i św. Jana we Lwowie 1820–1852, k. 4.

cję o budowie instrumentu dla tej cerkwi („dla cerkwi WW.OO. Bazylianów we Lwowie”) przez Ignacego Żebrowskiego w I połowie lat 80. XIX wieku³⁰. Być może zainstalowanie organów dokonało się pod wpływem reformy dobromilskiej przeprowadzonej w 1882 roku, na którą wielki wpływ mieli jezuici. W tym czasie w cerkwi monasterskiej zaczęto regularnie odprawiać nabożeństwa majowe oraz nabożeństwa do Najświętszego Serca Jezusowego³¹.

Organy miały znajdować się w I połowie XIX wieku w cerkwi bazylianskiej w Drohobyczu, o czym pisał w 1853 roku ks. Józef Lewicki. Było to jednak związane z tym, że bazylianie przejęli świątynię po karmelitach w 1813 roku i zapewne zainstalowane w niej organy były spadkiem po zakonie łańskim³². Informacji o ich występowaniu w drohobyckiej cerkwi Piotra i Pawła na początku XIX wieku nie udało się potwierdzić w inwentarzach cerkwi i klasztoru³³.

Negatywną odpowiedź na pytanie o zainstalowanie organów w cerkwi bazylianskiej w Żółkwi w XIX wieku przyniosła wizytacja tej świątyni³⁴. Prawdopodobnie organów nie było w cerkwiach bazylianskich w Ławrowie, Krasnopuszczy, Krechowie i Dobromilu, bo nie wymieniały ich inwentarze majątku ruchomego tych świątyń z początku XIX wieku³⁵.

Obok organów w cerkwiach bazylianskich wykorzystywano inne instrumenty dęte i strunowe. We wspomnianym już Buczaczu na mocy przywileju Mikołaja Potockiego należało utrzymywać dwóch trębaczy, którzy „okrom grywania w kościele, ile ukaże potrzeba co dzień rano i wieczór przed kościołem pieśń jaką nabożną wygrywać będą”³⁶. W inwentarzu cerkwi bazylianskiej w Buczaczu z 1769 roku wymieniano dwie pary trąb mosiężnych, jedną parę waltorni oraz trzy

³⁰ *Ogłoszenie I. Żebrowskiego*, „Wiadomości Katolickie” 1886, R. IV, nr 2, s. 18; M. Babnis, *Kultura organowa...*, s. 60, 527–528; C. Калиберда, *Органи Львова...*, s. 398.

³¹ Л. Савінова, *З історії церкви та монастиря святого Онуфрія у Львові (За матеріалами видань XX ст.)* [w:] *Монастир святого Онуфрія у Львові*, Львів 2007, s. 52.

³² J. Lewycki, *Dzieje wprowadzenia śpiewu muzycznego w Przemyślu* [w:] B. Kudryk, *Dzieje ukraińskiej muzyki w Galicji w latach 1829–1873*, do druku przyg., wstępem i przypisami opatr. J. Jasinowski, W. Pilipowicz, Przemyśl 2001, s. 120. Artykuł ten ukazał się pierwotnie w języku ukraińskim w kalendarzu „Перемишлянин на рік 1853”, s. 81–90; M. Mściwujewski, *Królewskie wolne miasto Drohobycz*, Lwów–Drohobycz 1929, s. 20. Warto zauważyć, że S. Zabrowarny, powołujący się na ten sam tekst J. Lewyckiego opublikowany w 1894 r. w książce poświęconej biskupowi J. Śnigurskiemu, pomylił cerkiew bazylianską w Drohobyczu z Dobromilem, tej drugiej przypisując posiadanie organów. Zob. S. Zabrowarny, *Dzieło biskupa Jana Śnigurskiego* [w:] *Polska – Ukraina. 1000 lat sąsiedztwa*, t. 3: *Studia z dziejów greckokatolickiej diecezji przemyskiej*, red. S. Stepień, Przemyśl 1996, s. 172.

³³ CPAH, f. 684, op. 1, sp. 1470 – Inwentarzowy opis monasteru w Drohobyczu 1803.

³⁴ CPAH, f. 146, op. 20a, sp. 138 – Inwentarz majątku monasteru bazylianskiego w Żółkwi 1826–1899, k. 2v.

³⁵ CPAH, f. 684, op. 1, sp. 1371 – Inwentarz klasztoru dobromilskiego 1805; sp. 2114 – Inwentarzowy opis ruchomego i nieruchomego majątku w Ławrowie 1816; sp. 2029 – Historyczna wiadomość i inwentarzowy opis monasteru w Krechowie 1772.

³⁶ LNNB, f. 3, od. zb. 663/1, k. 10; BOss., akc. 62/89, b.p.

pary kotłów chórowych³⁷. Instrumenty te wyszczególniano również w kolejnych inwentarzach z lat późniejszych.

Także w cerkwi w Hoszowie przechowywano instrumenty muzyczne, z których korzystano zapewne przy okazji uroczystych odpustów i procesji, a być może i w trakcie nabożeństw. W 1808 roku odnotowano dwa kotły przechowywane na chórze³⁸. W 1813 roku w inwentarzu sprzętów i ruchomości klasztoru w Hoszowie wykazano, iż na chórze w cerkwi monasterskiej przechowywano instrumenty muzyczne: dwa kotły miedziane, dwie trąby mosiężne oraz dwie waltornie mosiężne „stare bardzo”. Ponadto w klasztorze znajdował się mocno zniszczony klawikord³⁹. Z kolei w 1831 roku trzy trąby mosiężne, z których dwie zostały określone wprawdzie jako „stare”, ale „dobre”, zaś trzecia „połamana”, były przechowywane w celi starszeńskiej w klasztorze. Oprócz nich dwie trąby „stare” znajdowały się w pomieszczeniu przeznaczonym dla organisty na chórze i były codziennie używane. Ponadto w skarbcu trzymano dwa stare klarnty i dwie nowe waltornie⁴⁰. W inwentarzu z 1847 roku nadal wykazywano dwie trąbki mosiężne i dwie waltornie, a także dwa miedziane bębny pokryte skórą, już dość zniszczone, oraz dwa klarnty z drzewa bukszpanowego⁴¹. Wydaje się, że monaster na początku XIX wieku zatrudniał trębacza, nic jednak nie wiadomo o jego obowiązkach i wynagrodzeniu⁴². Dwa kotły chórowe odnotowano w inwentarzu monasteru św. Jerzego we Lwowie⁴³.

Konsekwencją użycia instrumentów muzycznych w cerkwiach bazyliańskich powinno być organizowanie kapeli instrumentalno-wokalnych, charakterystycznych dla wielu łacińskich zgromadzeń zakonnych. Tymczasem zjawisko to było rzadko obserwowane w XVIII wieku, zaś w czasach galicyjskich praktycznie nie występowało. Wynikało to przede wszystkim z ubożenia placówek zakonnych, braku hojnych mecenasów i problemów z utrzymaniem swego statusu pod rządami Habsburgów. W latach 70. XVIII wieku, a więc bezpośrednio po włączeniu ziem południowo-wschodniej Rzeczypospolitej do monarchii habsburskiej, funkcjonowała jedynie kapela instrumentalno-wokalna przy cerkwi bazyliańskiej w archimandrii (opactwie) w Uniowie. Jej początki w latach 40. XVIII wieku związane były z działalnością archimandryty uniowskiego i unickiego metropoli-

³⁷ ЦПАИ, ф. 684, оп. 1, сп. 1103 – Inwentarz majątku ruchomego i nieruchomego oraz biblioteki monasteru w Buczaczu 1769, k. 4v.

³⁸ ЦПАИ, ф. 684, оп. 1, сп. 1236 – Inwentarz klasztoru SBW Hoszowskiego 1808, k. 3; П. Сиреджук, *Інвентар Гошівського монастиря 1808 р.*, „Карпати. Людина Етнос Цивілізація” 2017–2018, nr 7–8, s. 54.

³⁹ ЦПАИ, ф. 684, оп. 1, сп. 1243 – Inwentarz majątku ruchomego i nieruchomego klasztoru bazyliańskiego w Hoszowie 1813–1816, k. 1, 4.

⁴⁰ ЦПАИ, ф. 684, оп. 1, сп. 1245 – Inwentarz majątku ruchomego monasteru 1831, k. 1v, 2v.

⁴¹ ЦПАИ, ф. 684, оп. 1, сп. 1246, k. 3–4.

⁴² ЦПАИ, ф. 684, оп. 1, сп. 1236, k. 7v. Wśród czeladzi odnotowano „Jaśka Trębaczków”.

⁴³ ЦПАИ, ф. 684, оп. 1, сп. 2184, k. 37.

ty Atanazego Szeptyckiego, ale po jego śmierci kapela nadal funkcjonowała, wiążąc się z archimandrią. Według rozliczeń finansowych z lat 1771–1773 tamtejsza kapela liczyła 16 osób. Kierowało nią wówczas dwóch kapelmistrzów: Wencel Hakiel oraz Antoni Lipman. Wśród instrumentalistów kapeli wymieniano trębacz, oboistę, fletrowersistę (flet poprzeczny). Wynagrodzenie kapeli za dwa lata pracy wynosiło 4872 złp 4 gr. Zapewne za udział w uroczystościach poza Unio-
wem kapeli wypłacono w tym okresie 1681 złp 28 gr strawnego⁴⁴. Archimandrię w Unio-
wie zlikwidowano w 1790 roku w ramach kasaty józefińskiej, a więc i tra-
dycja muzyczna związana z tym miejscem upadła⁴⁵.

Kapela instrumentalno-wokalna działała również w latach 70. XVIII wieku przy cerkwi katedralnej św. Jerzego we Lwowie, ale pozostawała pod auspicjami lwowskiego biskupa unickiego Leona Szeptyckiego⁴⁶. Zachowane księgi rachun-
kowe kapeli nie wskazywały na związki z funkcjonującym wówczas przy kate-
drze bazylińskim monasterem św. Jerzego⁴⁷. Od czasu wyjęcia bazylianów spod
jurysdykcji biskupiej, czyli nadania egzempcji, jaką cieszyły się zakony łaciń-
skie, oraz odsunięcia zakonników od duszpasterstwa przy cerkwiach katedralnych
obecność bazylianów w cerkwi sobornej św. Jerzego była przedmiotem długo-
letniego procesu z unickim biskupem lwowskim Leonem Szeptyckim. Sprawa
ta na pewno przyczyniła się do tego, iż zakonnicy nie partycypowali w kosztach
utrzymania kapeli ani nie czerpali żadnych profitów z jej działalności.

Bazylianie korzystali jednak z kapeli zakonnych i świeckich funkcjonujących
w ich najbliższym sąsiedztwie. Podczas odpustu ku czci św. Onufrego w Dobromilu
w nabożeństwie uczestniczyli karmelici trzewickowi z Sąsiadowic, którzy przyby-
li z własną kapelą⁴⁸. Z kolei kiedy w cerkwi bazylińskiej w Krystynopolu odbywa-
ła się w 1773 roku uroczystość wprowadzenia bractwa św. Onufrego, uroczystym
procesjom towarzyszyła kapela zamkowa Potockich, wygrywająca melodie pieśni
przeplatane śpiewem. Podczas dwudniowych uroczystości po zakończeniu wie-
czornych nabożeństw kapela oraz kłarneciści grali melodie religijne, zaś zakonnicy
śpiewali pieśni, stojąc na miejscu przygotowanym na bramie triumfalnej. Muzy-
ka i śpiew rozlegały się długo w nocy. Muzyka instrumentalna towarzyszyła też
mszom św. odprowadzanym podczas tej uroczystości, pomiędzy nimi „trąby, kłarnety
ganki grały”, zaś po ostatnim nabożeństwie odbył się koncert⁴⁹.

⁴⁴ LNNB, f. 141, op. I, od. zb. 507 – Bazylianie – dokumenty do różnych klasztorów, k. 105v; I. Мицько, *Святоуспенська Лавра в Уневі (кінець XIII ст. – кінець XX ст.)*, Львів 1998, s. 76.

⁴⁵ B. Lorens, *Archimandria uniowska w XVIII wieku [w:] Матеріали Міжнародної наукової конференції до 150-ліття від дня народження блаженного священномученика Климента (Шептицького) та до 100-ліття перенесення осідку монахів Студійського Уставу до Святоуспенської Унівської Лаври*, Львів 2019, s. 21–22.

⁴⁶ I. Kuzminskyi, *Account books...*, s. 5–24.

⁴⁷ MN Lwów, PKJ – 145, k. 51v–148; PKJ – 146, k. 54–130v.

⁴⁸ LNNB, f. 3, od. zb. 109 – Księga klasztoru bazylianów w Dobromilu, k. 38.

⁴⁹ CPAH, f. 684, op. 1, sp. 3067 – Księga bractwa św. Onufrego w Krystynopolu 1773, k. 43.

Organy i instrumenty muzyczne w cerkwiach bazyliańskich w Galicji zostały odnotowane przede wszystkim w tych świątyniach, które pełniły funkcje centrów religijnych i pielgrzymkowych, zwłaszcza sanktuariów maryjnych, oraz gromadziły ludność obu obrządków katolickich. Stosowanie muzyki instrumentalnej było nieraz warunkowane wolą fundatorów i zapotrzebowaniem społecznym. Towarzyszyła ona najczęściej nabożeństwom paraliturgicznym lub przejściom procesyjnym. Koncerty kapeli, grane z dzwonnice, wypełniały czas w oczekiwaniu na nabożeństwo lub towarzyszyły rozchodzeniu się wiernych. Organy montowano również w cerkwiach diecezjalnych położonych w grekokatolickich diecezjach przemyskiej i lwowskiej, jednak było to zjawisko bardzo rzadkie, biorąc pod uwagę liczbę wszystkich świątyń, i przeważnie ograniczone do katedr biskupich oraz znacznie mniejszych cerkwi miejskich. Z dotychczasowych ustaleń wynika, że organy znacznie częściej montowano w świątyniach w unickiej diecezji chełmskiej niż na terenie galicyjskich eparchii. Według Dariusza Ciołka w 1864 roku organy znajdowały się w 35% cerkwi i kaplic diecezji chełmskiej położonej w zaborze rosyjskim⁵⁰. Wynikało to z wcześniejszych tradycji unickich i szybszej okcydentalizacji Cerkwi na tamtym obszarze. Na terenie Galicji w latach 30. XIX wieku proces latynizacji, również w obszarze muzyki, próbował powstrzymać biskup Jan Śnigurski. Podjął on reformę śpiewu chóralnego, a dla dobra chóru katedralnego nakazał w 1828 roku usunąć z unickiej katedry w Przemyślu organy, które były w niej od czasu przejścia przez grekokatolików świątyni pokarmelikańskiej pod koniec XVIII wieku⁵¹. Z Przemyśla tradycja wielogłosowego śpiewu chóralnego trafiła do Lwowa, a nawet do stolicy monarchii austriackiej⁵². Wypierała ona udział kapel instrumentalnych w celebracjach cerkiewnych.

Z perspektywy czasu wydaje się, że wprowadzenie organów i instrumentów muzycznych do cerkwi bazyliańskich w Galicji to epizod występujący w II połowie XVIII wieku i początku XIX wieku. Był to w głównej mierze wynik działalności możliwych patronów Cerkwi i wpływu ludności łacińskiej, przyzwyczajonej do obecności w liturgii instrumentów muzycznych.

Bibliografia

Źródła rękopiśmienne

Centralne Państwowe Archiwum Historyczne Ukrainy we Lwowie

- f. 146, op. 20a, sp. 122 – Inwentarzowy opis majątku monasteru bazyliańskiego w Buczaczu 1840.
f. 146, op. 20a, sp. 132 – Inwentarz majątku monasteru bazyliańskiego św. Onufrego i św. Jana we Lwowie 1820–1852.

⁵⁰ D. Ciołka, *Latynizacja Kościoła unickiego...*, s. 210.

⁵¹ J. Lewycki, *Dzieje wprowadzenia...*, s. 122.

⁵² S. Zabrowarny, *Dzieło biskupa...*, s. 172–175.

- f. 146, op. 20a, sp. 138 – Inwentarz majątku monasteru bazylińskiego w Żółkwi 1826–1899.
f. 201, op. 4a, sp. 1093 – Księga metrykalna gr. kat. parafii Hoszów 1844–1855.
f. 684, op. 1, sp. 1103 – Inwentarz majątku ruchomego i nieruchomego oraz biblioteki monasteru w Buczaczu 1769.
f. 684, op. 1, sp. 1236 – Inwentarz klasztoru SBW Hoszowskiego 1808.
f. 684, op. 1, sp. 1243 – Inwentarz majątku ruchomego i nieruchomego klasztoru bazylińskiego w Hoszowie 1813–1816.
f. 684, op. 1, sp. 1245 – Inwentarz majątku ruchomego monasteru 1831.
f. 684, op. 1, sp. 1246 – Inwentarz majątku ruchomego i nieruchomego monasteru 1847.
f. 684, op. 1, sp. 1264 – Materiały zawierające umowy dzierżawne 1852–1877.
f. 684, op. 1, sp. 1273 – Rejestr dochodów i wydatków monasteru za 1790.
f. 684, op. 1, sp. 1276 – Dziennik rejestracji przybytków i wydatków monasteru w Hoszowie w 1828 r.
f. 684, op. 1, sp. 1371 – Inwentarz klasztoru dobromilskiego 1805.
f. 684, op. 1, sp. 1470 – Inwentarzowy opis monasteru w Drohobyczu 1803.
f. 684, op. 1, sp. 2029 – Historyczna wiadomość i inwentarzowy opis monasteru w Krechowcie 1772.
f. 684, op. 1, sp. 2114 – Inwentarzowy opis ruchomego i nieruchomego majątku w Ławrowie 1816.
f. 684, op. 1, sp. 2184 – Historyczna wiadomość, opis nieruchomości i majątku ruchomego monasteru i cerkwi św. Jerzego we Lwowie 1766–1773.
f. 684, op. 1, sp. 2238 – Inwentarzowy opis cennych przedmiotów cerkwi monasterskiej św. Jerzego we Lwowie 1769–1772.
f. 684, op. 1, sp. 3067 – Księga bractwa św. Onufrego w Krystynopolu 1773.
f. 684, op. 1, sp. 3094 – Księga dochodów i wydatków monasteru w Krystynopolu 1818–1827.

Lwowska Narodowa Naukowa Biblioteka im. W Stefanyka. Dział Rękopisów

- f. 3, od. zb. 109 – Księga klasztoru bazylianów w Dobromilu.
f. 3, od. zb. 436 – *Catalogus Alphabeticus Patrum et Fratrum...* 1766.
f. 3, od. zb. 663/1 – Przywilej Mikołaja Potockiego dla monasteru w Buczaczu.
f. 5, op. 1, od. zb. 2086 – *Annales Leopolienses Monasterii S. Basilii Magni tituli sancti Georgii M.* 1763–1771.
f. 141, op. 1, od. zb. 507 – Bazylianie – dokumenty do różnych klasztorów, k. 105v.

**Muzeum Narodowe im. Metropolicy Andrzeja Szeptyckiego we Lwowie,
Oddział Starodruków i Rękopisów**

PKJ – 145.

PKJ – 146.

**Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu.
Dział Rękopisów**

akc. 62/89 – *Acta Scholarum Buczacensium a primo Lapide Erectarum...* 1754.

Źródła drukowane

Ogłoszenie I. Żebrowskiego, „Wiadomości Katolickie” 1886, R. IV, nr 2, s. 18.

Археографическій сборникъ документовъ относящихся къ исторіи северо-западной Руси издаваемый при управленіи Виленскаго Учебнаго Округа, т. XII, Вильна 1900.

Сіреджук П., *Інвентар Гошівського монастиря 1808 р.*, „Карпати. Людина Етнос Цивілізація” 2017–2018, nr 7–8, s. 48–67.

Opracowania

- Babnis M., *Kultura organowa Galicji ze szczególnym uwzględnieniem działalności organmistrza lwowskiego Jana Śliwińskiego*, Słupsk 2012.
- Chotkowski W., *Redukcje monasterów bazylianskich w Galicji*, Kraków 1922.
- Ciołka D., *Latynizacja Kościoła unickiego w Rzeczypospolitej po synodzie zamojskim*, [Białystok] 2014.
- Kuzminskyi I., *Account books of the Musical Chapel of Lviv Uniate Bishop Leon Szeptycki (1760–1779)*, „Kwartalnik Młodych Muzykologów UJ” 2018, nr 3(38), s. 5–24.
- Lewycki J., *Dzieje wprowadzenia śpiewu muzycznego w Przemyślu* [w:] B. Kudryk, *Dzieje ukraińskiej muzyki w Galicji w latach 1829–1873*, do druku przyg., wstępem i przypisami opatr. J. Jasinowski, W. Pilipowicz, Przemyśl 2001, s. 120–125.
- Lorens B., *Archimandria uniowska w XVIII wieku* [w:] *Матеріали Міжнародної наукової конференції до 150-ліття від дня народження блаженного священномученика Климента (Шептицького) та до 100-ліття перенесення осідку монахів Студійського Уставу до Святоуспенської Унівської Лаври*, Львів 2019, s. 9–25.
- Lorens B., *Bazylianie prowincji koronnej w latach 1743–1780*, Rzeszów 2014.
- Lorens B., *Monaster bazyliński w Hoszowie w XVIII wieku*, „Карпати. Людина Етнос Цивілізація” 2016, nr 6, s. 17–26.
- Lorens B., *Muzyka w działalności duszpasterskiej bazylianów w Rzeczypospolitej w XVIII wieku*, „Muzyka” 2019, t. 64, nr 2, s. 49–69.
- Mazepa L., *Życie muzyczne dawnego Lwowa (XIII–XVII wiek)* [w:] *Musica Galiciana*, t. I: *Kultura muzyczna Galicji w kontekście stosunków polsko-ukraińskich (od doby piastowskiej do roku 1945)*, red. L. Mazepa, Rzeszów 1997, s. 13–34.
- Mściwujewski M., *Królewskie wolne miasto Drohobycz*, Lwów–Drohobycz 1929.
- Nikołajew M., *Drukarnia klasztoru św. Trójcy w Wilnie w świetle nowych dokumentów archiwalnych* [w:] *Książka ponad podziałami*, red. A. Krawczyk, Lublin 2007, s. 175–182.
- Piekarski M., *Fakty i mity o organach i muzyce organowej Lwowa i Galicji*, „Pro Musica Sacra” 2015, nr 13, s. 239–248.
- Piekarski M., *Muzyka we Lwowie. Od Mozarta do Majerskiego. Kompozytorzy, muzycy, instytucje*, Warszawa 2018.
- Piekarski M., *Wkład Lwowa w polską muzykę sakralną. Od „Missa Paschalis” Marcina Leopolda po „Stabat Mater” Karola Szymanowskiego* [w:] *Muzyka sakralna w drodze ku Niepodległej*, red. M. Karwaszewska, *Musica Sacra*, t. 14, Gdańsk 2018, s. 58–81.
- Wołoskiuk W., *Wschodniosłowiańscy kompozytorzy muzyki cerkiewnej od XVII do I. połowy XX wieku i obecność ich utworów w nabożeństwach PAKP*, Warszawa 2005.
- Zabrowarny S., *Dzieło biskupa Jana Śniigurskiego* [w:] *Polska – Ukraina. 1000 lat sąsiedztwa*, t. 3: *Studia z dziejów greckokatolickiej diecezji przemyskiej*, red. S. Stępień, Przemyśl 1996, s. 165–176.
- Александрович В.С., Ричков П.А., *Собор святого Юра у Львові*, Київ 2008.
- Каліберда С., *Органи Львова і Галичини: історія та сучасність*, Львів 2014.
- Мицько І., *Святоуспенська Лавра в Уневі (кінець XIII ст. – кінець XX ст.)*, Львів 1998.
- Патріло І., *Нарис історії галицької провінції ЧСБВ* [w:] *Нарис історії Василянського Чину святого Йосафата* (Analecta OSBM, series II, sectio I, vol. XLVIII), Рим 1992.
- Плохінський Б., *Монастырь Чина св. Василия Великого на Ясной Горѣ въ Гошевъ съ чудотворною иконою пресв. Богородицы сливущей чудесами*, Львовъ 1878.
- Савінова Л., *3 історії церкви та монастиря святого Онуфрія у Львові (За матеріалами видань XX ст.)* [w:] *Монастир святого Онуфрія у Львові*, Львів 2007, s. 40–56.
- Стецик Ю., *Насельники Гошівського монастиря (1773–1779 рр): просопографічне дослідження*, „Карпати. Людина Етнос Цивілізація” 2017–2018, nr 7–8, s. 125–139.

**INSTRUMENTAL MUSIC IN BASILIAN CHURCHES
IN GALICIA (UNTIL 1882)****Abstract**

The article considers the use of instrumental music in Basilian churches in Galicia. The presence of organs and musical instruments was recorded in two monastic temples in Galicia – in Hoszów and Buczacz. They were introduced in the second half of the 18th century. It seems that the reason for their use in Hoszów was the development of the Marian cult, attracting people of both Catholic rites. In turn, the presence of organs and musical instruments in the church in Buczacz was influenced by the will of Mikołaj Bazyli Potocki, expressed when he founded a school for young people at the local monastery. Moreover, in the archimandry in Uniów until 1790 there was a band supported by the Basilians, while in Krystynopol instrumental music was used during processions. The trend of the Church's interest in instrumental music seems to have ended in the early 1830s, when the tradition of Orthodox church singing was renewed in the Przemyśl eparchy by the Greek Catholic bishop Jan Śnigurski.

Keywords: Basilian monks, music, organ, music instruments, Galicia